

Les darreres excavacions a la vil·la romana de Vilauba: la part residencial.

PERE CASTANYER, ASSUMPTA ROURE, JOAQUIM TREMOLEDA

La vil·la romana de Vilauba es troba a la comarca del Pla de l'Estany, en el terme municipal de Camós. S'hi arriba per la carretera que va en direcció a Mieres, per agafar ràpidament la carretera local que condueix a Pujarnol i Rocacorba. El jaciment es troba a 1,5 km.

Les notícies de l'existència de restes antigues en aquest indret es remunten al final del segle XIX, quan P. Alsius parlà de l'existència de restes de murs al Camp Baix. Malgrat això, el coneixement recent de la vil·la es deu a la construcció de la dita carretera l'any 1932, que va travessar pel bell mig el jaciment i va provocar la troballa de gran nombre d'estructures, així com de material arqueològic. Algunes persones de Banyoles, interessades en l'arqueologia, es preocuparen de recuperar restes que foren dipositades i exposades a la Pia Almoina, actualment reconvertida en el Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles.

Els treballs sistemàtics no començaren, però, fins al 1978, moment en què el Museu inicià una campanya de prospecció per la zona i s'investigà especialment el Camp Baix, a causa de les antigues referències. Aquesta iniciativa va cristal·litzar el mes d'agost del mateix any en l'excavació d'un possible conjunt termal.

En confirmar-se la importància del lloc, el Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles inicià les gestions per a la compra dels terrenys ocupats per la vil·la. Aquest interès culminà amb l'adquisició de l'indret per part de la Mancomunitat de l'Estany, concretament els ajuntaments de Banyoles, Porqueres, Camós i el CEC.

A partir d'aquest moment, la quasi totalitat dels treballs arqueològics s'han concentrat, fins avui, en la part coneguda com Camp Alt, a causa de la major potència de la sedimentació que oferia millors garanties per aconseguir una estratigrafia completa.

L'estiu de 1979 es realitzà la segona campanya d'excavacions, que marcà

l'inici d'una col·laboració catalano-britànica per un període de cinc anys, fins al 1983, fruit dels contactes mantinguts entre J.M. Nolla i S.J. Keay, en la qual hi participaren les universitats britàniques de Londres, Bradford i Durham i una societat arqueològica britànica, per una banda, i el Col·legi Universitari de Girona i el CEC de Banyoles, per l'altra.

En aquest període de temps, a part dels resultats puntuals que s'obtingueren a Vilauba, cal destacar la introducció de nous mètodes d'excavació i de prospecció fins aleshores desconeguts a Catalunya.

MARC GEOGRÀFIC-GEOLOGIC

L'estudi de l'entorn de Vilauba demostra que l'elecció de l'indret on està ubicada fou condicionada per les característiques del marc físic que l'envoltava. D'una banda, les mateixes possibilitats intrínseques del terreny i, de l'altra el fet de poder obtenir fàcilment una sèrie de recursos complementaris.

La vil·la es troba a la banda oest de la petita vall de Pujarnol, en un lloc lleugerament elevat i al costat assolellat. Al seu cantó oest es troba la Serra de Sant Patllari; a l'est, el Puig de Miànigues, de poca altitud; al sud, la Serra de Rocacorba, d'una altitud de 985 m.

És una zona relativament humida i ben regada per abundants rierols i fonts; al sud hi transcorre la riera de Matamors. Aquestes elevacions presenten avui un paisatge vegetal completament diferent del d'època antiga, que degué estar format bàsicament per roure, alzina i pi negre, amb un sotabosc de marfull. Els camps situats a la part baixa de la vall serien aptes per a conreu, formats per sediments llimosos i argilosos de formació quaternària.

La banda nord, en direcció a l'estany, és oberta i esdevé el lloc de pas i sortida natural. Els entorns d'aquest estany antigament estaven ocupats per aiguamolls, com ho confirma la distribució d'assentaments i el traçat de les vies de comunicació; la principal d'aquestes era la Via Annia, que seguia el curs del riu Fluvià cap a les terres de l'interior. D'aquesta en parteixen diferents ramals que voregen la zona de l'estany; una d'aquestes passava ben a prop de Vilauba i, seguint el Terri, anava cap al sud en direcció a Gerunda.

LES FASES ESTRUCTURALS DE VILAUBA

Durant els anys d'excavació s'han posat al descobert un important nombre d'estructures que podem emmarcar des del segle I d.C. fins als segles VII-VIII d.C. En aquest complex estructural s'han de distingir diverses fases de construcció i remodelació, que sintèticament es poden resumir en dues grans edificacions, si bé dins de cadascuna d'elles es poden observar canvis i refetes.

Fase I. Correspon als primers treballs d'adequació del terreny per a la posterior edificació de la vil·la. Són fossats i farciments que contenen mate-

rials d'època tardo-republicana i, tot i que fins al moment no s'han pogut associar a cap estructura constructiva, podrien fer pensar en un origen situable en aquest moment.

Fase II-III. Aquestes fases són les que conformen la primera gran edificació que abasta una cronologia del segle I d.C. al segle III d.C. En aquestes darreres campanyes s'ha incidit especialment en la seva investigació ja que fins al moment només s'havia pogut detectar de manera puntual. Actualment coneixem bona part de la seva planta i per una sèrie de condicionaments s'ha convertit en la més espectacular i és el motiu d'aquesta comunicació.

Fase IV-V. Darreres fases de construcció a Vilauba, que suposen probablement una reedificació total. La totalitat de les estructures conegudes fins al moment corresponen a la part rústica i estan destinades a la producció agrícola. Constructivament aquest moment es caracteritza per murs de rierencs units en sec i per la presència de paviments d'*opus signinum*. Les estructures més habituals són patis, locals de treball i emmagatzemament, especialment cisternes i dipòsits. L'orientació principal d'aquesta explotació sembla destinada a l'obtenció d'oli que s'elaborava en el *torcularium*. Aquest segon gran període tindria l'inici en el segle IV d.C. i el final, si bé es difícil de determinar per la migradesa del material, s'ha de situar com a mínim en el segle VII o VIII d.C.

LA PART RESIDENCIAL DE VILAUBA

L'única part de la residència que coneixem fins ara correspon a l'edifici que hem definit dins la fase II-III. Per tant, totes les estructures que comentarem faran referència exclusivament a dependències que van ser fundades al final del segle I d.C. i que foren destruïdes, en la seva totalitat, al final del segle II d.C.

Aquest edifici fou bastit aprofitant en part el pendent de la muntanya en direcció al centre de la vall, tot i que es féu necessari l'aportació d'argiles extretes del mateix lloc per tal de disposar d'una sèrie de terrasses artificials on ubicar la vil·la. Els nivells de paviment de les diferents habitacions ens indiquen que aquest aterrament és en direcció nord-sud i oest-est.

L'excavació d'aquests nivells inferiors ens ha aportat el material necessari per poder concretar la seva època de fundació. Dins aquest conjunt de material, les importacions més modernes són sigil·lates sud-gàl·liques la cronologia de les quals s'ha de situar entorn el 70 d.C.

Pel que fa a la seva planta, posada al descobert sobretot en les tres darreres campanyes d'excavació, ha donat a conèixer sobretot la part nord, de la qual sabem que s'organitzava al voltant d'un corredor que comunicava a través de diverses obertures amb les habitacions de la casa, la majoria de les quals són de mesures perfectament regulars. Aquest corredor envolta una possible àrea oberta o pati que estaria al centre i donaria llum a les habitacions disposades entorn seu. Per sort i gràcies al fet que aquesta fase tingué un final sobtat, hem pogut recuperar molta informació respecte a la funcionalitat d'algunes parts de

la vil·la. Inicialment la seva planta era més regular, tot i que amb els anys va rebre diverses modificacions i addicions, encara que respectant el traçat original.

Constructivament presenta unes característiques homogènies com és l'ús d'abundant argamassa per unir els sòcols dels murs, fets amb pedres treballades i més o menys escairades, algunes de dimensió considerable i amb un alçat de tàpia. Aquesta construcció pobra s'embellia mitjançant revestiment de calç i, segons les habitacions, decorat amb pintura. Els nivells de freqüentació i els paviments vénen marcats per la presència de calç o terra batuda, consistents i de baix cost. L'estudi de les restes antracològiques ens permet saber que les cobertes de teula se sustentaven mitjançant bigues fetes amb fusta de roure martinenc i, en menor quantitat, de pi negre. Algunes peces del mobiliari de les habitacions conegudes eren fetes amb fustes menys comunes com el perer, mentre que les portes són igualment de roure.

El primer àmbit a què ens referirem i que coneixem amb detall és l'habitació IX, que correspon al passadís del qual hem parlat anteriorment. La seva forma és allargada, ja que es comunica amb una filada de cinc habitacions com a mínim i pel sud amb la part oberta, tot i que la seva amplada és equivalent a la de les habitacions, és a dir entre 3,50 i 4 metres, segurament per obtenir una coberta regular a dos vessants. La seva excavació va aportar poques troballes, a causa de la seva pròpia funció. Només cal destacar que suposa un nivell d'aterrossament lleugerament inferior al de les habitacions i que anava decorat amb pintura mural de fons blanc i faixes verticals de color vermell en el sòcol, mentre que la part superior era més complicada per l'ús de quadres i retícules i la presència del groc, el blau, el verd i el vermell.

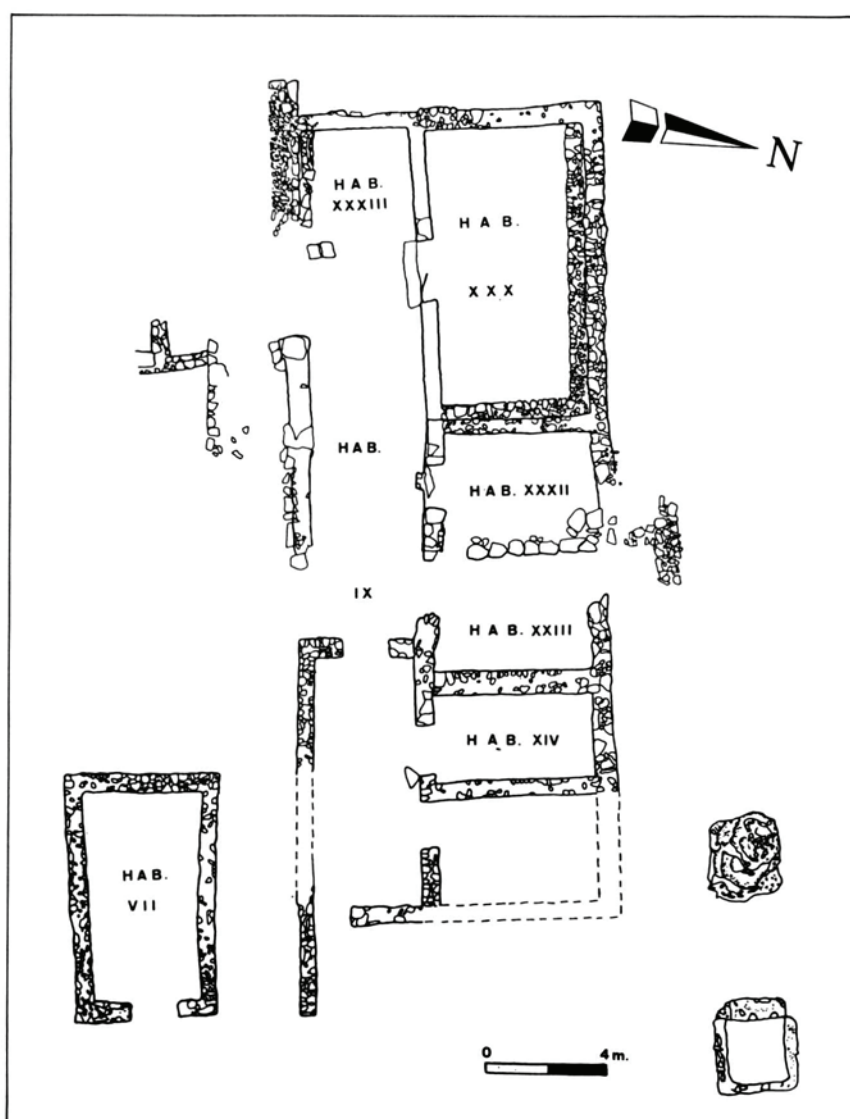
Dels primers anys d'excavació coneixem l'existència de tres habitacions que en la fase IV foren profundament afectades, de les quals tan sols resten els accessos i traces de la seva planta. L'únic que se'n pot dir amb seguretat és que donaven igualment al passadís i que formaven part d'aquesta filada nord d'habitacions amb mesures regulars. En altres punts, es varen detectar nivells corresponents a aquesta fase, però la gran complexitat estructural i el seu aïllament no fan possible associar-los amb claredat a l'estructura general.

L'habitació XXXII, situada a l'ala nord, és de dimensions reduïdes, rectangular i fa 5 x 3,40 metres. Constructivament cal diferenciar el mur est de la resta, que està fet amb grans blocs de pedra unides en sec. Al seu costat sud es troba l'única obertura, centrada i delimitada per dos grans blocs, entre els quals hi ha el llindar fet amb argamassa i pedres petites. Per salvar el desnivell en relació amb el corredor, més baix, es construí un graó, regularitzat amb teules planes. El nivell de paviment estava format per un sòl de calç, molt perdut, amb pendents cap al sud.

Sota el nivell de destrucció, hi havia el nivell de funcionament, en el qual es trobaren tots els objectes que hi havia al seu interior. Els més importants són un conjunt de figuretes amb els seus corresponents pedestals, de bronze, que varen aparèixer concentrades a la part nord-oest de l'habitació, i que ens permet afirmar que la seva funcionalitat era la de larari. Es tracta d'una imatge

de la deessa Fortuna, una del déu Mercuri i un petit Lar. Totes aquestes estàtues s'han pogut associar al pedestal corresponent exceptuant-ne un, al qual podrien pertànyer les restes d'una possible figura eqüestre i de la qual només resta una cua de cavall i una peül·la.

Com ja hem dit, el fet més significatiu és la seva concentració en una àrea molt petita conservant una disposició que demostrava la caiguda des d'un lloc immediat. La no conservació de cap tipus de resta d'algun element mobiliari



que fes pensar en l'existència d'una *aedicula* exempta, ja sigui de fusta, bronze o de pedres i calç, ens fa inclinar per la hipòtesi que aquestes estatuetes estarien situades originàriament en una fornícula practicada a la paret. No hem trobat tampoc cap element que permeti reconstruir l'aspecte real d'aquesta fornícula, però podria tractar-se d'un senzill forat quadrat o rectangular fet en el mur, que devia estar relacionat amb un moble de fusta de roure que podia haver realitzat la funció d'altar. Així mateix, les poques restes de pintura mural recuperades no donen cap idea d'una decoració rica i complexa que es relacioni amb aquest culte, com és habitual en nombrosos paral·lels, sinó que més aviat caldria pensar en l'existència d'un fons llis amb alguna franja horitzontal de color.

És molt significatiu que en aquesta habitació hagin aparegut tan sols objectes relacionats amb aspectes religiosos, la qual cosa referma, pensem, la interpretació que hem donat anteriorment. Només cal destacar alguns objectes de bronze, com una petita nansa que podria haver format part d'un moble proper a les imatges, un pom per anar aplicat a la porta d'entrada, a més d'un petit lot de monedes.

Tradicionalment, aquests llocs de culte tenien una situació molt determinada dins l'esquema de la casa romana, sobretot a l'atri, però amb el temps la seva ubicació anirà canviant, desplaçant-se progressivament cap al seu interior.

L'habitació XXX, correlativa al larari, es troba al seu costat oest i esdevé el límit de l'edifici per aquesta banda. Es tracta d'un àmbit diferent dels altres, tant per la seva estructura com per les seves dimensions. Fa 3,50 x 7,70 metres i com a característica principal s'ha de destacar l'existència d'una banqueteta adossada a les parets nord i est, feta igualment amb rierencs i argamassa, amb un revestiment de teules planes i *opus signinum* que es conserva parcialment, que juntament amb els objectes apareguts en el seu nivell d'utilització ens orienten pel que fa a la seva possible funció de magatzem o rebost.

Igualment aquesta habitació comunica amb el passadís mitjançant el seu únic accés, perfectament centrat i d'una amplada considerable, amb un graó per salvar el desnivell respecte al corredor. Les parets que delimitaven l'habitació tenien un revestiment de calç enlluïda, que en algunes parts es trobava en bon estat.

L'aspecte més destacable de la seva excavació fou l'enorme quantitat de material ceràmic i metàl·lic que contenia el nivell d'utilització, ja que l'enderroc de la teulada les esclafà sobre el nivell de paviment i les banquetes on estaven dipositades. Això ens ha permès obtenir una informació molt valuosa, ja que podem saber quins eren els estris que utilitzaven, què podien contenir, com estaven col·locats, d'on procedien, etc.

En general, podem dir que el material d'importació era més aviat escàs, format per peces de la vaixel·la de taula, com plats de T.S. Africana Clara A, així com tapadores i cassoles de la mateixa procedència, llànties i altars de terrissa. La major part de la ceràmica és comuna, de producció local i està formada per peces que completen tant la vaixel·la de taula com la de cuina, com

plats de menjar, copes, gerres, contenidors de grans dimensions, etc., i també una important quantitat d'olles que estaven emmagatzemades esperant, possiblement, ésser utilitzades per conservar o contenir algun producte. També hi havia diverses àmfores de procedència estrangera, gàl·lica i africana. S'ha de destacar per la seva raresa una peça d'El Aouja.

Les peces metàl·liques formaven també un important conjunt, constituït principalment per ganxos de ferro per penjar els utensilis a la paret, útils de cuina, com un tallant, un atiadador de foc i dos trípodcs per cuinar, entre d'altres objectes difícils de determinar per l'estat de conservació. D'entre les peces de bronze destaquen una gerra, un portalàmpares i una perola. De gran interès fou la troballa d'un important lot de monedes, la majoria sestercis de bronze, dins un vas de ceràmica, ja que proporciona un element cronològic de primera magnitud quant al moment de destrucció.

A l'interior d'algun d'aquests recipients, s'hi conservaven restes de productes agrícoles o de recol·lecció, com olives, raïm, avellanes i aglans.

La darrera habitació ben coneguda és la XXXIII, que es troba al capdavant del passadís, iniciant l'ala oest de l'edifici, en direcció al sud. És de petites proporcions, gairebé quadrada. Les particularitats més importants, pel que fa a la seva estructura, són una obertura que dóna al passadís i ocupa la totalitat de la seva amplada, marcant-se el seu límit tan sols a nivell de llindar, i unes parets decorades amb una rica i vistosa pintura mural, fins ara única a Vilauba en les seves característiques.

Al seu interior es trobaren pocs objectes, tan sols dues amfores, un fragment de molí de pedra i un gran nombre d'anelles de ferro, concentrades en un costat de l'habitació i que degueren pertànyer a algun element mobiliarí.

Pel que fa a la funcionalitat d'aquesta estança, a causa de la seva situació, dimensions i decoració, ens inclinem a pensar que es tracta d'un *oecus* que podia haver tingut la funció de rebedor. El seu aspecte va canviar repetides vegades, sense variar, això no obstant, la seva estructura originària, amb diverses capes de pintura mural amb motius decoratius també diferents. L'única modificació s'efectuà a l'angle sud-oest, on és tapiat un espai revestit per l'interior que entrava dins la paret tot fent-la més estreta.

A tall d'hipòtesi, pensem que les estructures descobertes en l'excavació de 1978, que varen ser interpretades com a part d'un possible complex termal, podrien formar part d'aquest edifici residencial.

No coneixem gairebé res de la part rústica d'aquest primer edifici, ja que, com hem vist, la majoria d'estructures fan referència a la zona d'habitació o casa; és molt probable, però, l'existència d'una àrea destinada a l'explotació agrícola i ramadera des dels seus primers moments i que podria estar aïllada d'aquesta part.

Malgrat tot, el període que anomenem fase III suposa unes petites reformes sobre l'estructura original encaminades segurament a habilitar una part de la vil·la per realitzar activitats productives. Així una de les velles habitacions (hab. VIII), que era de dimensions regulars i perfectament alineada amb les de

l'ala nord, és ara eixamplada i pavimentada amb *opus signinum*. Aquesta modificació de l'habitació es pot posar en relació amb la construcció d'un forn, probablement ceràmic i un pou d'aigua, situats immediatament al nord.

El coneixement de l'activitat econòmica d'aquest període a Vilauba ens ve de l'estudi de les restes faunístiques, antracològiques i paleocarpològiques recuperades. Pel que fa a la ramaderia, es constata la presència d'espècies domèstiques, normalment estabulades, sobretot els ovicaprins, bovins i el porc o senglar; en menys nombre també es detecta la presència d'equins que defineixen una activitat ramadera normal i equilibrada. Les espècies més conreades són el blat i l'ordi, tot i que també es detecta la presència de la vinya i l'olivera, així com alguns arbres fruiters com la noguera.

Com hem dit anteriorment, la vil·la o almenys la part que en coneixem pateix una destrucció ràpida i sobtada, en la qual intervé de manera decisiva el foc. Aquest fet ens ha permès trobar *in situ* tots els objectes que estaven en ús en aquell moment. De fet, aquests nivells de destrucció s'havien detectat ja durant els primers anys d'excavació, però no fou fins al 1986 que, en ampliar l'àrea de treball cap al sud-oest, es pogué veure i excavar en extensió aquests nivells més profunds, ja que al seu damunt no s'hi troba la complexitat estructural d'altres llocs.

Un dels objectius principals de la recerca actual radica a esbrinar la possible causa d'aquesta destrucció, que cronològicament, amb les dades ceramològiques i numismàtiques de què disposem ara per ara, s'ha de situar als darrers moments del segle III d.C. El que sí és evident és que, en la posterior reedificació de l'àrea fins ara excavada, hi ha un canvi tant pel que fa als aspectes constructius com als del treball que s'hi realitza. En favor d'aquest canvi apuntem també els estudis de la fauna i restes vegetals, que demostren una dedicació més gran a la cria d'animals com el cavall i a la producció de civada, relacionada amb aquesta cria.

Manca també demostrar arqueològicament si existeix o no un lapse de temps entre ambdós edificis, la qual cosa podria aportar dades importants entorn d'aquesta problemàtica que tenim plantejada.